

УДК 378.091.12:159-051

Становлення конкурентоздатного психолога у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти

Олександр МИТНИК,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,

Оксана ЗАТВОРНЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Предметом переважної більшості досліджень професійної підготовки психолога є формування у майбутнього фахівця професійних знань, умінь, якостей, необхідних для здійснення діагностичної, корекційної, розвивальної, експертної, консультативної, управлінської, викладацької, навчально-методичної та науково-дослідної (для ОКР «магістр») діяльності. Однак поряд із цим результатом професійної підготовки має бути становлення мобільного і творчого психолога, здатного створювати нові методики вивчення особистості, пропонувати та впроваджувати рекомендації щодо оптимізації навчальної, трудової і спортивної діяльності, умов праці та відпочинку, розробляти засоби адаптації особистості до нових умов та режиму життєдіяльності тощо. Це, на нашу думку, є характерними особливостями конкурентоздатного фахівця.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає змогу констатувати, що поняття «конкуренція» є родовим до поняття «конкурентоздатний фахівець». Дж. Грейсон і К. О'Делл зазначають, що конкурентоздатного фахівця характеризують, передусім, уміння конкурувати, тобто наявність у нього певних властивостей, які забезпечують перемогу в конкурентній боротьбі [2, с. 70]. М. Портер наголошує на тому, що основною ознакою конкурентоздатного фахівця є здатність виробляти конкурентоздатні товари, ті, що користуються попитом серед споживачів [5]. Здатність конкурувати зумовлена, на думку В. Бондаря, індивідуально-психологічними ресурсами фахівця (психофізичне здоров'я, вік,

зовнішність, здібності, талант, рівень інтелекту, запас енергії) [1]. О. Філь наголошує на тому, що такий фахівець має бути наділений конкурентними компетенціями, які допоможуть йому досягти найкращих результатів у професійній діяльності за умов конкуренції [7]. Отже, аналіз наукової літератури з проблеми дослідження уможливило такий висновок: лише певні професійні знання, вміння, якості забезпечать конкурентоздатність особистості на ринку праці. З огляду на зазначене, ми поставили **мету**: деталізувати професійні знання, вміння, професійно значущі якості у структурі особистості психолога як конкурентоздатного фахівця та охарактеризувати засоби їх розвитку у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти.

На нашу думку, поняття *психолог як конкурентоздатний фахівець* – це комплексна характеристика особистості, яка здатна змінювати на краще себе та інших, аналізувати та оцінювати результати цих змін, створювати інновації та доводити цінність створеного професійній громадськості. Враховуючи те, що *комплексна характеристика особистості*, як родове поняття до конкурентоздатного фахівця, – це інтегративне особистісне утворення, в якому представлені взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери, розкриємо операційні характеристики кожної із названих сфер у структурі особистості практичного психолога.

У мотиваційній сфері особистості практичного психолога виділяємо *внутрішню і зовнішню*

мотивацію. Внутрішній мотивації притаманно: наявність усвідомленого й постійного, чітко вмотивованого пізнавального інтересу до знань з педагогіки і психології, методик та технік взаємодії з клієнтами; потреба у професійних знаннях; прагнення доводити власні думки, розмірковувати під час професійної взаємодії; наявність операційно-діяльницького інтересу до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння, позитивного взаємооцінювання; потреба у конструктивній взаємодії з клієнтами, колегами. До зовнішньої мотивації належить соціально та особистісно зумовлене прагнення до самосвіти та саморозвитку, постійного професійного самовдосконалення (самоменеджменту), почуття відповідальності за результати діяльності.

Пізнавальна сфера особистості психолога як конкурентоздатного фахівця охоплює професійне мислення, яке містить високий рівень розвитку розумових дій з аналізу, синтезу, рефлексії, прогнозування й перетворення. Психолог має бути наділений професійно важливими якостями пізнавальних процесів: уважність, спостережливість; вміння розпізнавати психосоматичні стани, виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи, перетворювати розроблені моделі у дослідницькі проекти. У пізнавальній сфері приділяють особливу увагу розвитку когнітивної, рефлексивної та операційної складовим. *Когнітивна складова пізнавальної сфери* психолога є динамічною системою знань з основ психології, педагогіки та фахових технологій, знання себе та інших. Удосконалення, критичний аналіз і визначення шляхів конструктивного вдосконалення своєї діяльності відбуваються за допомогою *рефлексивної складової* пізнавальної сфери. Рефлексивну складову пізнавальної сфери характеризує *аутопсихологічна компетентність*, а саме: здатність до самопізнання, самооцінювання, самоконтролю, вміння управляти своїм станом і працездатністю. Для досягнення успіху у професійній діяльності провідну роль виконує *операційна складова пізнавальної сфери*, а саме: здатність діяти подумки, дослідницькі та діагностичні вміння. Зазначені вміння є операційною характеристикою *діагностико-аналітичної та консультаційно-корекційної компетентностей* [3].

Діагностичні вміння допомагають виявити стан розвитку певного психічного процесу, якості за допомогою правильно дібраної та сприятливої для відповідного віку діагностичної методики; здійснити підбір системи діагностичних завдань та провести їх у цікавій для клієнтів (учнів) формі; проаналізувати отримані результати та сформулювати відповідні висновки та конкретні рекомендації.

Вміння діяти подумки (аналітичні вміння): змістовий аналіз умов певної проблеми (встановлення причинно-наслідкових зв'язків); планування процесу розв'язання проблеми: процес творіння, планування індивідуальних проектів розвитку клієнтів

та відповідно до цього підбір певних методів, прийомів роботи, створення відповідних умов, які забезпечують очікуваний результат; рефлексія або діалог з самим собою: осмислення руху своєї мислєдіяльності, що забезпечує її коригування, а іноді й перебудову.

Дослідницькі вміння передбачають: формулювати гіпотези, будувати обґрунтовані, несуперечливі теорії, які пояснюють певні явища, стани; визначати поняття на основі найближчого роду та видової відмінності; послідовно розмірковувати, вибудовуючи ланцюжки міркувань, які забезпечують запланований результат; вибудовувати правдиві умовиводи на основі фактів, окремих понять; розуміти та формулювати певні проблеми; ставити попередні діагнози, уточнювати їх; виявляти стан емоційного вигорання, володіти методами та прийомами щодо профілактики та подолання синдрому емоційного вигорання; розробляти тренінги, вести супервізії; працювати з психолого-педагогічною, методичною літературою, виділяючи основні конструктивні ідеї щодо розв'язання виявленої проблеми; оформляти результати дослідження у вигляді певних корекційних, профілактичних, просвітницьких програм; створювати певні завдання розвивального характеру, науково-методичні розробки.

Розвиненість пізнавальної сфери особистості психолога сприяє розгортанню конструктивної взаємодії з клієнтом, колегами, іншими людьми. Успіх у здійсненні зазначеної конструктивної взаємодії визначають *організаційна та емоційно-вольова складові соціальної сфери* особистості. Організаційна складова соціальної сфери особистості практичного психолога охоплює організаційні та інтенційні вміння, які становлять операційну характеристику *організаційно-просвітницької компетентності* [3]. *Емоційно-вольова складова соціальної сфери* особистості передбачає вияв і розвиток таких якостей особистості практичного психолога, як: магнетизм, динамізм, емпатії, емоційна стійкість, режисерські вміння і здатності, які дають змогу ефективно впроваджувати активні психотехніки, індивідуальні та групові форми і засоби психокорекції. Названі якості є характеристикою особистісної компетентності [4].

Отже, розглянемо шляхи розвитку означених умінь та якостей практичного психолога у позааудиторній діяльності. Розкриємо спочатку її сутність.

Позааудиторну діяльність майбутніх практичних психологів визначаємо як особливий вид діяльності (види і форми не визначено навчальними планами закладу вищої освіти) у межах закладу освіти, спрямований на формування професійної компетентності студента, становлення його конкурентоздатності та обумовлений добровільною участю студента. Позааудиторна діяльність майбутніх практичних психологів може відбуватися під керівництвом викладача або самостійно.

Провідними формами позааудиторної роботи є колективні (лекції, зустрічі з практичними психологами, психотерапевтами), групові (тренінги,

майстер-класи, семінари) та індивідуальні (конкурс наукових робіт, участь у олімпіадах).

У Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова на кафедрі практичної психології факультету педагогіки і психології позааудиторна діяльність майбутніх практичних психологів передбачає, зокрема, участь студентів у проблемних групах, Всеукраїнській олімпіаді з психології, міжнародних конференціях та фестивалях з психології та у студентському психологічному клубі «Перспектива». Охарактеризуємо згадані форми позааудиторної діяльності.

Репрезентуємо досвід роботи клубу «Перспектива» щодо розвитку конкурентоздатного фахівця у позааудиторної діяльності. Клуб засновано 2011 року на кафедрі практичної психології факультету педагогіки і психології. Участь у ньому дає можливість майбутнім психологам, а також студентам інших спеціальностей факультету («Початкове навчання», «Здоров'я людини», «Дошкільна освіта», «Образотворче мистецтво») та університету ознайомитися з досвідом провідних практичних психологів, психотерапевтів, психоаналітиків, представників різних психологічних напрямів та шкіл. Зустрічі з психологами-практиками сприяють, передусім, розвитку внутрішньої та зовнішньої мотивації до професійної діяльності, поглибленню знань студентів – майбутніх психологів – щодо специфіки роботи психолога. Теми зустрічей відповідають запиту учасників клубу. Серед них такі: «Я і мій успіх», «Транзактний аналіз та арт-терапія: творчий синтез», «Робота з тінновими аспектами особистості», «Феноменологічний підхід в психологічній практиці», «Новий погляд на піраміду потреб А. Маслоу», «Казкотерапія. Робота з казками клієнтів», «Coaching», «Як удосконалити своє емоційне життя». Запрошені психологи, які проводять майстер-класи, ознайомлюють студентів з основними теоретико-методичними напрямками психотерапії (психодинамічний напрям, індивідуальна психологія, екзистенціальна психотерапія, гуманістичний напрям в психотерапії, когнітивна психотерапія та ін.), які використовують у своїй психологічній практиці. З метою розвитку професійно значущих умінь та якостей на заняттях клубу «Перспектива» використовують ігри та тренінги, зокрема: трансформаційна метафорична гра «Колесо життя», психологічна гра-тренінг «Червоне та Чорне», психологічна трансформаційна гра «Імперія магів» тощо. Усі форми роботи на заняттях сприяють у побудові студентам траєкторії саморозвитку, професійного самовдосконалення, набуттю вміння змінювати на краще себе та аналізувати наслідки цих змін.

Основним засобом взаємодії викладача і студентів є проблемно-пошуковий діалог, під час якого викладач, використовуючи проблемні питання, професійні ситуації, допомагає студентам самостійно «відкрити» нову (на суб'єктивному рівні) інформацію, зважаючи на індивідуальність особистості кожного студента, його життєвий досвід. На заняттях здійснюється також активізація дослідницької

діяльності студентів шляхом залучення їх до колективного наукового пошуку. Одним із провідних завдань роботи клубу, починаючи з 2017–2018 навчального року, є створення бібліотеки онтологій за різними фаховими дисциплінами Навчального плану спеціальності «Психологія». Як вважає О. Стрижак, концептуальну модель предметної області, або онтологію, складають граф (ієрархії понять) предметної області, зв'язки між ними і закони, які діють у межах цієї моделі [6]. Побудова ієрархії понять є складним інтелектуальним процесом. Студенту треба дібрати необхідні поняття розділу (теми) певної навчальної дисципліни, визначити кожне поняття на основі добору найближчого родового поняття і формулювання видової відмінності. Потім необхідно визначити семантичні зв'язки між поняттями певного інформаційного простору. І, врешті-решт, побудувати семантичну мережу зв'язків понять. Пошук зв'язків між поняттями потребує копіткої роботи із спеціальною літературою: підручниками, посібниками, тлумачними словниками. Створюючи онтологію, студенти набувають умінь управляти інформаційними потоками, а саме: здобувати інформацію, обробляти її, аналізувати, перетворювати (встановлювати, наприклад, нові зв'язки). Формується вміння виділяти головне, складати структурні і логічні схеми, відбувається розвиток поняттєвого мислення, співвідношення теоретичних знань з майбутньої практичної діяльністю. Для побудови онтологій можна використати Web-додаток Graph Editor (<http://editor3.inhost.com.ua/>).

Така робота сприяє усвідомленому науковому пошуку нового у певній галузі пізнання, і, як наслідок, появі нових продуктів у галузі «Психологія», які забезпечуватимуть конкурентоздатність України у світовому європейському просторі.

Ще однією ефективною формою позанавчальної діяльності є організація Всеукраїнської студентської олімпіади з психології. Серед студентів спеціальності «Психологія» («Практична психологія») щороку проводять I етап Всеукраїнської студентської олімпіади з психології. До студентів ставлять високі вимоги, що є цілком виправданим, адже за результатами переможці представляють Факультет педагогіки і психології на II і III турах олімпіади.

Також студенти-психологи беруть активну участь у науково-практичних конференціях, семінарах, виставках, конкурсах нашого університету та інших.

За підсумками роботи *науково-технічної творчості студентської молоді* (НТТСМ) щороку навесні проводять Тиждень студентської науки, під час якого студентська молодь репрезентує свої наукові досягнення на пленарному та секційних засіданнях звітної науково-практичної конференції НТТСМ НПУ ім. М. П. Драгоманова. Найкращі виступи та роботи студентів відзначають грамотами та рекомундують до друку у загальноуніверситетському збірнику.

На кафедрі практичної психології постійно діють наукові та проблемні групи, якими керують досвідчені викладачі. Зокрема, у 2016–2017 н.р. роботу зі

студентами проводили у восьми проблемних групах та двох наукових гуртках.

За доброю традицією в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова проводять щорічний конкурс «Кращий студент-науковець». Конкурс започатковано з метою розвитку студентської наукової творчості в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, залучення молоді до активної наукової діяльності, узагальнення і поширення досвіду студентської наукової роботи, популяризації досягнень студентських наукових товариств факультетів університету та відзначення особистих наукових досягнень студентів-драгоманівців.

Отже, позааудиторна робота у закладі вищої освіти має забезпечувати особливе соціокультурне середовище, в якому відбувається саморозвиток, соціальна самоідентифікація та професійне самовдосконалення майбутніх психологів, реалізація їх задатків та розвиток творчих здібностей. Навички і досвід, набуті студентами під час позааудиторної діяльності, надають їм додаткових переваг перед конкурентами під час працевлаштування.

Література

1. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Почат. шк. – 2008. – №7. – С. 22–23.
2. Дьяченко А. В. Основания теории трансформационной экономики: Учеб. пособ. / А. В. Дьяченко. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2001. – 120 с.
3. Митник О. Я. Особистість практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця / Професійна підготовка практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця: навчально-методичний посібник // [під заг. ред.: В. І. Бондаря, О. Я. Митника] / О. Я. Митник. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 70–76.
4. Митник О. Я. Як навчити дитину мистецтва мислення / Олександр Якович Митник. – К.: Почат. шк., 2006. – 104 с.
5. Портер Майкл Э. Конкуренция: Пер. с англ. / Э. Майкл Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
6. Стрижак О. Є. Комп'ютерні тезауруси як технологічна платформа створення авторських методик викладання предметних дисциплін / О. Є. Стрижак // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. С. М. Максименко, М. Л. Смольсон. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Т. 8 (вип. 6). – С. 259–263.
7. Fil A. The role of constructive competitive strategies in establishing effective work relationships / A. Fil. // Proceedings of the IAREP Conference «Microcosm of Economic Psychology» (5–8 September 2012, Wroclaw, Poland). – 2012. – P. 319–320.

У статті проаналізовано погляди вчених на зміст та співвідношення понять «конкуренція» і «конкурентоздатний фахівець»; розкрито сутність та структуру особистості психолога як конкурентоздатного фахівця. Особливу увагу приділено специфіці внутрішньої та зовнішньої мотивації конкурентоздатного психолога, опису когнітивної, рефлексивної та операціональної складових пізнавальної сфери особистості конкурентоздатного практичного психолога. Висвітлено сутність позааудиторної діяльності, охарактеризовано форми такої діяльності на факультеті педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова.

Ключові слова: конкурентоздатний фахівець, діагностичні вміння, аналітичні вміння, дослідницькі вміння, позанавчальна діяльність, практичний психолог.

Александр МЫТНИК, Оксана ЗАТВОРНИК Становление конкурентоспособного психолога во внеаудиторной деятельности учреждения высшего образования

В статье проанализированы взгляды учёных на содержание и соотношение понятий «конкуренция» и «конкурентноспособный специалист»; раскрыто содержание и структуру личности психолога как конкурентноспособного специалиста. Особое внимание уделено специфике внутренней и внешней мотивации конкурентноспособного психолога, описанию когнитивной, рефлексивной и операциональной составляющих познавательной сферы личности конкурентноспособного психолога. Раскрыта сущность внеаудиторной деятельности, охарактеризованы формы такой деятельности на факультете педагогики и психологии НПУ имени М. П. Драгоманова.

Ключевые слова: конкурентноспособный специалист, диагностические умения, аналитические способности, исследовательские умения, внеаудиторная деятельность, практический психолог.

Oleksandr MYTNYK, Oksana ZATVORNIUK The Growth of Competitive Psychologist in Extracurricular Activities of University

The authors analyze the views of scientists on the content and the ratio between the concepts of «competition» and «competitive specialist»; The content and the structure of the psychologist personality as a competitive professional are disclosed. The article is paid particular attention to the specifics of the internal and external motivation of a competitive psychologist, a description of the cognitive, reflexive and operational components of the cognitive sphere of the personality of a competitive applied psychologist. The authors disclose the essence of extracurricular activities, describe the forms of extracurricular activities at the Faculty of Pedagogy and Psychology, National Dragomanov Pedagogical University.

Keywords: the personality of the psychologist as a competitive professional, diagnostic skills, analytical skills, research skills, extracurricular activities of the future applied psychologist.

Анотації

**Олександр МИТНИК, Оксана ЗАТВОРНИК
Становлення конкурентоздатного психолога у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти**